

Альбер Камю

ЛІТО В АЛЖІРІ

Присвячую Жакові Ергонові.

Любов часто потаємна, в тому числі й любов до якогось міста. Такі міста, як Париж, Прага і навіть Флоренція, замкнуті в собі й варяться в своєму соку. Проте Алжир і ще деякі привілейовані приморські міста зяють проти неба, мов той рот або рана. Те, що в Алжирі можна любити, видно всім: море на повороті кожної вулиці, щедрий жар сонця, людська краса. І, як завжди, ця розкіш і ця щедрість просякнуті найтоншими пахощами. У Парижі вам хочеться простору, хочеться окрилитися. Зате тут людина відчуває повноту і, впевнена у своїх бажаннях, може побачити, яка вона багата. Треба, звичайно, довго прожити в Алжирі, аби зрозуміти, що надмір природних благ в'ялить. Намагатися тут учитися, вдосконалюватися, стати кращим годі. Ця країна не повчальна, ні обіцянки тобі, ні якогось прозріння — тільки наставляй обидві поли. Вона — свято для очей, і пізнання її йде в парі з радістю. Насолода, яку вона дає, не зцілює душі, а її веселість нічого не обіцяє. Вона вимагає одного — ясновидіння, тобто невтішності. Вона вимагає зваженого підходу, підходу віруючого. Тільки тут людина може жити і в розкошах, і в злиднях! Тонка людина наділена тут душевним багатством, та тільки це багатство поєднується зі страшенною нуждотою. В кожній істині обов'язково криється гіркота. Чи ж дивина, що образ цієї дорогої для мене країни відкривається мені тоді, коли я — з її найбіднішим народом? У людей, поки вони молоді, життя не розминається з красою. А після всього цього — занепад і забуття. Вони поклонники плоті, хоча знають, що шлях цей пропаший. Для молоді і життєлюбців в Алжирі все є благо і свято: затока, сонце, червоно-біла шахівниця терас, які збігають до моря, квіти, стадіони, дівчата з тугими литками. Але для підстаркуватих

нема нічого, їм ніде сховатися від своєї туги. В інших місцях — на горбах Італії, в монастирях Європи, на узбіччях Провансу — є багато куточків, щоб утекти від людей і від самого себе. Тут порятунок — самота і молода гаряча кров. Гете, вмираючи, просив більше світла, і це знаменний факт. У Белькурі та в Баб-ель-Уеді старі сидять собі в кав'ярнях і слухають хвастощі патлатих молодиків. Все починається і закінчується в Алжирі з літом. У літні місяці місто порожніє — залишаються тільки бідняки й небо. Разом із бідняками ми сходимо вниз до порту і до людських скарбів: теплої води та смаглявих жіночих тіл. Щовечора, навтішавшись цим багатством, вони знову повертаються до церати й до гасової лампи — єдиних прикрас у своєму житті. В Алжирі замість "купатися" кажуть "освіжатися". Не будемо сперечатись. Люди купаються в порту і підпливають відпочивати на буюх. Пропливаючи біля буйка з гарною дівчиною на плаву, хлопці гукають до товаришів: "Погляньте — чайка!". Ось де здорові радощі. І молоді люди їх цінують, оскільки більшість з них живуть так і взимку, і щодня опівдні йдуть голі під сонцем підобідувати. Ні, вони не наслухалися нудних проповідей прихильників життя на природі — ці протестанти плоті тілесним втіхам віддаються так само самозабутньо, як і втіхам інтелектуальним. Головне, що вони "на сонці". Наскільки цей звичай важливий для нашого часу — і не сказати. Вперше за дві тисячі років тіла оголились на пляжі. Ось уже двадцять століть люди намагалися облагородити грецьку зухвалість і простодушність. Усе менше відкривали плоть і ховали її в одяг. Сьогодні, коли на пляжах Середземного моря бігають молоді люди, хіба не нагадують вони зграбних делоських атлетів? І, живучи поряд цих тіл, ти помічаєш, що вони мають свої відтінки, своє життя і — так би мовити — навіть свою власну психологію. Фізичний розвиток людини, як і духовний, має свою історію, свої успіхи і свої промахи. І характерний один-єдиний нюанс — колір. Улітку на пляжі в порту ви бачили водночас усі відтінки шкіри: від білого й ледь-ледь золотавого і аж до темно-брунатного; ба навіть до тютюнового — а далі вже мінятися тілу нікуди. Над портом бовваніють білі куби Касбаха. Коли ти на воді, тіла на тлі сліпучої бі-лоти арабського міста здаються прибоєм мідяного кольору. В міру того, як іде вгору серпень і сонця прибуває, біла білота будинків робиться сліпучішою, а шкіра — смаглявішою. Як же тоді не зріднитися з цим перегуком каміння

і плоті до пари сонцю та порам року? Цілий ранок минає у пірнанні, у вибухах сміху, серед солоних бризок та серед тягучих ударів лопатоподібних весел довкола червоних і чорних суховантажів. Судна з Норвегії пахнуть лісом, з Німеччини — олією, а кораблі каботажні — вином і старими діжками. В пору дня, коли по небу розлита сонячна повінь, жовтогарячий човен зі смаглявими тілами мчить нас угору. І коли подвійне весло з лопатями кольору стиглих фруктів перестає махати, ми довго ще ковзаємо по гладіні внутрішньої гавані, мимоволі подумається, що я везу по тиховоддю команду рудуватих богів, серед котрих я впізнаю своїх братів.

Зате на другому кінці міста літо демонструє нам уже зовсім інші скарби — я маю на увазі тишу та нудьгу. Тиша також має різні відтінки залежно від того, що її породило: темрява чи сонце. Вдень на Урядовій площі западає полуденна тиша. У затінку дерев, якими вона обсаджена, араби продають по п'ять су за склянку охолоджений лимонад. "Холодний лимонад! Холодний лимонаді" — чути їхні вигуки на порожній площі. Потім під сонцем знову западає тиша. У глечичку одного з торговців б'ється об вінця лід, і я чую дзвін. Тиша сієсти. На вулицях Маріни перед брудними перукарнями можна почути, як тихо дзижчать мухи за очеретяними завісами. Така сама тиша в мавританських кварталах Касбаха, але тут уже мовчить тіло; воно ніяк не хоче покидати це місце і розлучатися зі склянкою чаю, щоб знову опинитися просто неба разом зі стугонінням власної крові. Проте особливо прикметна — це тиша літнього вечора. Ця коротка мить, коли день згасає в обіймах ночі, наповнена характерними ознаками і таємничими закличками, і, можливо, саме вони визначають образ Алжіру в моїй свідомості. Коли я буваю десь у від'їзді, це смеркання уявляється мені передвісником щастя. На пагорбах, які височать над містом, серед оливкових і мастикових дерев в'юняться доріжки. І саме до них лине моє серце. Я бачу, як на зеленому обрії злітають зграї чорних птахів. У небі, коли з нього зникає сонце, свіжішає. Декілька червонястих хмар видовжуються і на очах тануть. Майже відразу з'являється перша зірка — наливається світлом і утверджується в небесній гущавині. І тут нараз усе поглинає ніч. Скороминущі алжирські вечори, чим вони приносять моїй душі таку полегкість? Цією солодкістю,

яку вони залишають на вустах, я не встигаю насититися, як вона розчиняється в ночі. Чи не в цьому таїна її живучості? Затаєна ніжність цієї країни просто вражає. У мить її присутності принаймні серце віддається їй до решти. На пляжі Падовані дансинг працює без вихідних. У величезній прямокутній коробці, розташованій паралельно до моря, до пізнього вечора танцює молодь з поблизького кварталу. Я часто чатував тут на незвичайне видовище. Вдень майданчик захищають дерев'яні похилі ширми. Коли сонце заходить, їх забирають, і тоді дансинг виповнює дивне зелене світло, породжене небом і морем. Якщо сидіти далеко від вікон, то видно лише небо і, мов у театрі тіней, одне за одним виринають усе нові обличчя танцюристів. Інколи, під звуки вальсу, на зеленому тлі завзято кружляють чорні постаті, нагадуючи вирізані силуети, що їх прикріплюють на патефонних дисках. Потім раптово спадає ніч, і відразу спалахують вогні. Не можу пояснити, чому я в захваті від цієї загадкової невловимої пори. Я добре пам'ятаю високу гарну дівчину, яка танцювала всю другу половину дня. Вона мала на шиї жасминове намисто, а її мокра від поту сукня щільно прилягала до тіла. Танцюючи, вона сміялась і відкидала голову назад. Коли дівчина проходила біля столів, то повітря наповнював запах квітів і її тіла. Коли настав вечір, я вже не бачив її постаті, що тулилася до свого партнера, — тільки біла пляма жасмину та чорна пляма юнакової постаті кружляла на тлі неба; вона відкидала голову назад, і я чув її сміх і бачив, як профіль партнера раптом нахиляється. Через власну наївність мені здавалося, що саме їй я завдячую такими вечорами. Принаймні ці постаті повних снаги людей я намагаюся не відривати від неба, в якому вихряться їхні бажання.

В Алжирі продають іноді в кінотеатрах м'ятні пастилки, які мають червоні написи, конче необхідні для того, щоб зародилося кохання: питання — "Коли ми одружимося?", "Чи кохаєте ви мене?" та відповіді — "До безтями", "Навесні". Підготувавши відповідно ґрунт, ними пригощають сусідку, яка відповідає тим самим або прикидається, ніби нічого не розуміє. У Белькурі не одна пара познайомилась і розпочала потім сімейне життя завдяки пригощанню м'ятними цукерками. Цей факт дуже добре характеризує дитинну вдачу місцевих людей.

Ознака молодості — це, мабуть, чудесна віра в те, що щастя досягти неважко. І ще більше — впевненість, що треба квапитись жити, сягаючи в цьому до марнотратства. У Белькурі, як і в Баб-ель-Уеді, одружуються рано. Працювати також починають дуже рано і за десять років проживають усе людське життя. Тридцятирічний робітник витратив уже всю свою снагу і тепер з дружиною й дітьми доживає віку. Його щастя було коротке і невдячне. Як і, зрештою, його життя. Люди тоді розуміють, що вони народилися в такому краю, де все те, що їм давалося, згодом відбирається назад. Серед цього достатку й щедрості життя збивається на манівці пристрастей — раптових, буйних, великодушних. І треба його марнувати, а не будувати. Звичайно, тоді не до роздумів, не до бажання вдосконалюватися. Так, наприклад, поняття пекла тут — усього-на-всього кумедний жарт. Подібну вигадку можуть дозволити собі тільки дуже побожні люди. Я переконаний, що в усьому Алжирі слово "побожність" — порожній звук. Ні, ці люди мають свої принципи. Вони мають власну і досить особливу мораль. Вони шанують матір. Вони поважають дружину. Вони турбуються про вагітну жінку. Двоє ніколи не нападуть на одного, бо "це підло". Хто не дотримується тих елементарних засад, "той нелюд". І це видається мені справедливим і переконливим. Ми все ще несвідомо зважаємо на цей вуличний кодекс — єдино безкорисливий кодекс, мені відомий. Водночас він позбавлений дешевої моралі. Коли поліцейські ведуть по вулиці арештованого, я завжди бачу в юрбі співчутливі обличчя. І, ще не знаючи, хто він — злодій, вбивця чи просто бунтар, люди кажуть: "Бідолаха" або з відтінком захоплення: "От пірат". Є народи, народжені пишатися і жити. Проте саме вони приречені на нудне існування. І саме вони найбільше бояться смерті. Крім плотських радощів, розваги цього народу безглузді. Товариства службістів і "товариські" бенкети, кіно за три франки і місцеві селянські свята — вже віддавна ці розваги вдовольняють тих, кому за тридцять. Недільні дні в Алжирі найпохмуріші. Хіба може бездуховний люд творити міф з мерзоти свого життя? Карикатурно й огидно виглядає тут смерть. Життя тут стадне, зате вмирає люд без віри і без ідолів самотньо. Паскуднішого місця, ніж кладовище на бульварі Брю, я не знаю, і це поряд з одним з найкращих куточків світу. Жахливе скопище на чомусь чорному-пречор-ному наганяло нестерпний смуток від цього

місця, де смерть показує своє справжнє обличчя. "Минає все, — промовляють зроблені у формі серця обітниці, — спогади зостаються". І всі чіпляються за цю сміховинну вічність, щоб здобути серця тих, хто нас любив. Скорботу передають стереотипними фразами; вони адресуються покійникові від другої особи — ти завжди залишишся в нашій пам'яті; понура вдаваність, призначена для мертвого тіла та мертвих почуттів. На іншій могилі серед цілого моря квітів і мармурових птахів така ризиковна епітафія: "Твоя могила ніколи не залишиться без квітів". Але одразу ж ти заспокоюєшся: напис, зроблений на букеті з позолоченого штучного мармуру, дуже зручний для живих, як і ці безсмертники, що завдячують своїй пишномовній назві тим, хто ще стрибає на ходу в трамвай. Оскільки треба йти в ногу з життям, то класичну кропив'янку замінюють інколи чудернацьким літаком із бісеру, а в кабінку пілота саджають простакуватого ангела, начеплюючи йому, всупереч логіці, пару чудових крил. Але як же це так виходить, що ці образи смерті невіддільні від життя? Зовсім різні цінності тут тісно переплетені між собою. Улюблений жарт алжирських службовців з похоронного бюро, коли вони їдуть упорожні, — це гукнути до гарних дівчат на вулиці: "Ходи сюди, люба". У цьому, звичайно, легко можна вбачити певний, хоча й дещо прикрий символ. Блюзнірською може видатися також супроводжувана примруженням лівого ока репліка на повідомлення про смерть: "От бідолаха — він уже ніколи не заспіває" чи, наприклад, слова жительки Орана, яка ніколи не любила свого чоловіка: "Бог мені дав його. Бог і забрав". Зрештою, я не бачу в смерті нічого священного, а, навпаки, відчуваю, яка велика дистанція між страхом і пошаною. Як жахливо померти там, де все кличе до життя. Проте саме під стінами цього кладовища молоді люди з Белькура призначають побачення, і дівчата мліють од поцілунків і пестошів. Я, звичайно, розумію: не всі можуть сприйняти той народ. Тут інтелігентність важить не так, як в Італії. Розум тут не головне. У тутешніх над усе культ тіла, і вони черпають у цьому свою силу, свій наївний цинізм та дитячу пиху, яка аж ніяк не похвальна, їм ставлять на карб "таку ментальність", тобто такий спосіб бачення і життя. Це правда: така життєва буйність несе деяку несправедливість. А проте це народ без минулого, без традицій, але не без поезії, поезії суворої, плотської, аж ніяк не ніжної; поезії їхнього неба, по правді,

єдиної, яка мене бентежить і зворушує. Антипод цивілізованого народу — це народ-творець. Бачачи, як ці варвари вилежуються на пляжах, я таки сподіваюся, що, можливо, вони несвідомо формують зараз образ нової культури — гідний людської величі. Увесь цей народ, кинутий у сьогоднішнє, живе без міфів, без утіхи. Всі свої блага він пов'язав з цією землею і з тих пір беззахисний перед смертю. Він розтринькав усе багатство фізичної краси. І разом з ним — незвичайну жагу, яка є неодмінною супутницею цього скарбу без майбутнього. Вся їхня діяльність пройнята огидою до стабільності й безтурботним ставленням до майбутнього. Люди поспішають жити, і якщо тут і народиться якесь мистецтво, то все одно воно коритиметься цін нелюбові до всього тривкого, яка спонукала ще греків тесати з дерева першу колоду. І все ж таки можна, звичайно, знайти як почуття міри, так і надмірність на запальному й пристрасному обличчі цього народу, в цьому літньому, позбавленому ніжності небі, під яким можна вишукати будь-яку істину і на якому жодне облудне божество не позоставило слідів надії чи спокути. Між небом і звернутими до нього обличчями немає нічого, де могли б зачепитися міфологія, література, етика чи релігія, оце лише каміння, плоть, зірки й істина, до якої можна доторкнутися рукою.

Відчути себе невіддільною часткою землі, полюбити деяких людей, знати, що є місце, де серце завжди знайде супокій — це вже немала підпора для одного людського життя. І цього, безперечно, недостатньо. Але в цій душевній батьківщині все рветься до чогось у певні хвилини. "Так, саме до цього ми повинні повернутися", — такого єднання прагнув ще Плотін, і чи не дивно знову зустріти те єднання на землі? Єдність виражається тут поняттями сонця та моря. Завдяки плотському відчуттю з його гіркотою і величчю серце здатне вловити її. Я стверджую, що надлюдського щастя не існує і так само не існує вічності — за межею щоденного буття. Лише ці сміховинні й ефемерні блага, ці відносні істини хвилюють мене. Щодо інших, "ідеальних", мені бракує душі, аби зрозуміти їх. Ні, я не прикидаюся дурником — просто я не вбачаю сенсу в щасті ангелів. Я знаю лише те, що це небо переживе мене. І як же я волатиму до вічності, коли після моєї смерті воно існуватиме далі? Я тут не примиряюся зі своїм становищем. Це щось зовсім інше. Бути людиною

не так легко, ще важче бути невинною людиною. А бути невинним означає знову знайти душевну батьківщину, де ти відчуваєш своє споріднення зі світом, де пульсування крові зливається в одне ціле із шаленим пульсуванням сонця в найжаркішу пору дня. Добре відомо, що батьківщина завжди пізнається саме тоді, коли втрачаєш її. Для людей, які мучать самих себе, рідна країна — це та, що нехтує ними. Я не хочу ні огру блювати, ні перебільшувати, але все те, що мене нехтує в цьому житті, воно мене й убиває. Все, що звеличує життя, водночас і примножує його безглуздість. Завдяки алжірському літу я переконався: одна-єдина річ трагічніша від страждання — це життя щасливої людини. Проте це може привести тебе до достойнішого життя, бо воно навчає тебе не махлювати. По суті, дуже багато людей прикидаються життєлюбам, а самого життя не люблять. Вони тільки намагаються насолоджуватися та "експериментувати". Але це всього-на-всього раціональний підхід. Марнотратником життя треба народитися. Людське життя тут відбувається без участі розуму, з його розчаруваннями й пориваннями, самотою і кипучістю. От я спостерігав за белькурцями, і вони постають часто людьми бездоганними, які працюють, захищають своїх дружин і дітей. Мені здається, що від цього можна відчутти прихований сором. І я зовсім не ідеалізую, бо в житті, про яке я розповідаю, любові не так уже й багато. Я б навіть сказав: уже не так багато. Зате все інше присутнє в ньому. Є слова, яких я ніколи не розумів, — наприклад, слово "гріх". Хочеться вірити, що ці люди не грішили проти життя. Якщо існує гріх проти життя, то це, мабуть, не зневіра, а сподівання на інше життя і спроба позбутися його невблаганної величі. Ці люди не хитрували. Божествами літа — ось ким були вони у свої двадцять років завдяки запалу до життя і зараз, позбавлені будь-якої надії, залишаються ними й далі. Я бачив, як умирало двоє з них. Пройняті жахом, вони, однак, мовчали. І кращою є вже така поведінка. Зі скриньки Пандори, де роїлися всі лиха людства, в останню чергу греки витягли надію, бо то найгірше з усіх лих. Я не знаю символу більш зворушливого. Надія-бо, на противагу тому, в що вірять, тотожна покорі перед долею. А сенс життя не в тому, щоб покорятися. Ось такий — принаймні суворий — урок алжірського літа. Однак літня пора поволі минає. Після тривалого шаленства й напруженості перші вересневі дощі — мов перші сльози визволеної землі,

мовби на декілька днів ця країна пройнялася ніжністю. І в ту саму пору цератонії обволікають своїм запахом любові все місто. Увечері або після дощу земля, яка ціле літо віддавалася сонцю, відпочиває; її утроба напоєна сім'ям, що має запах гіркого мигдалю. І цей запах знову освячує шлюб людини з землею і породжує в наших душах одне-єдине по-справжньому мужнє кохання на цьому білому світі: приречене на смерть і благородне.